

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ ÎN POSTCOMUNISM: DE LA CĂDEREA DICTATURII LA ADERAREA LA UNIUNEA EUROPEANĂ. CÂTEVA CONSIDERAȚII ISTORICE*

CRISTIAN VASILE**

Ne-am propus în acest articol să oferim o imagine de ansamblu a istoriei recente a Bisericii Ortodoxe Române, de la revenirea sa în spațiul public, odată cu 22 decembrie 1989, și până la integrarea României în Uniunea Europeană (UE). Textul nu este doar o trecere în revistă a principalelor probleme cu care s-a confruntat Biserica majoritară în perioada postcomunistă, ci încearcă să reconstituie și contextul istoric din preajma lui 1989, precum și povara unui anumit tip de relații speciale cu puterea politică statornicit imediat după 1945/1948. Din această perspectivă, am privit și spre cazul Bulgariei, care – pe lângă asemănările vizibile în ceea ce privește raporturile stat-Biserică în secolul XX – prezintă și deosebiri ce merită subliniate. În plus, am examinat cadrul constituțional și juridic de funcționare a Bisericii, precum și poziția ierarhiei ortodoxe în probleme extrem de delicate, care au frământat societatea românească ieșită din dictatură (avortul, homosexualitatea, incriminarea prostituției, justiția de tranziție, asumarea trecutului totalitar). Nu am neglijat nici alte câteva teme sensibile precum: chestiunea definirii și proclamării unei Biserici naționale, implicarea elitei ecleziastice în politică, sursele de finanțare a clerului, influența în viața socială, relațiile cu celelalte culte și Biserici. În mod inevitabil, în absența unor arhive, am folosit – la fel ca și ceilalți istorici și politologi care s-au încumetat să abordeze acest tip de subiect¹ – în mare parte literatură secundară și surse deschise (presă ecleziastică, cotidiene politice și religioase, sondaje de opinie privind opțiunile religioase, texte constituționale și legislative, website-uri oficiale, resurse electronice etc.). Am căutat să selectez acele informații care se verifică și sunt difuzate de instituții de presă credibile. Pentru reconstituirea unei teme precum predarea religiei în școli, mi-a folosit și propria experiență de profesor în învățământul preuniversitar într-o perioadă în care

* This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research and Innovation, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2014-4-2922.

** Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București; cristivasile2002@yahoo.com.

¹ Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, Oxford, 2007 (ed. rom., 2010); Iuliana Conovici, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice*, vol. I, Cluj-Napoca, 2009; Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Church, State, and Democracy in Expanding Europe*, Oxford, 2011. „Studii de teren” a realizat Mirel Bănică într-o carte de referință despre un fenomen particular din istoria ortodoxiei postcomuniste, pelerinajele: M. Bănică, *Nevoia de miracol. Fenomenul pelerinajelor în România contemporană*, Iași, 2015.

această materie revenea cu toate drepturile în programa cursurilor de la ciclul gimnazial și nu numai. Nu am oprit analiza noastră strict la momentul 1 ianuarie 2007, data aderării oficiale a României la UE, ci am încercat să surprindem și intervalul de până în 2012–2013, incluzând deci și primul ciclu electoral de după integrarea europeană. 2012 reprezintă un punct de reper suplimentar și din altă perspectivă, deoarece marchează începutul scăderii încrederii în Biserică în sondajele de opinie publică. În final, am oferit și o posibilă explicație pentru acest fenomen.

CONTEXTUL ISTORIC

După mai bine de două decenii de la căderea regimului comunist se poate afirma că istoricii din România au depus numeroase eforturi pentru a scoate în evidență tezaurul de suferință acumulat în intervalul 1945–1989 de către cultele religioase, cu precădere de Biserica Ortodoxă Română (BOR). Totuși, studii recente sugerează mai degrabă faptul că, după o primă perioadă marcată de o stare conflictuală, relația stat-Biserică în comunism a fost caracterizată de colaborare, de supunere și conformism (cel puțin la nivelul raporturilor dintre elita ecleziastică și puterea politică).

În cazul BOR, această elită ecleziastică, prin reprezentatii săi cei mai de seamă (în primul rând, patriarhul Teoctist), s-a perpetuat și și-a păstrat pozițiile și după decembrie 1989. Este adevărat că, la început, această continuitate a fost tulburată de retragerea Prea Fericitului Teoctist din demnitatea de patriarh pentru câteva luni; el avea să revină ca patriarh în aprilie 1990, beneficiind și de sprijinul autorităților, inclusiv al lui Ion Iliescu, fost demnitar comunist (fost secretar al CC al UTM, șef al Secției Propagandă și ministru al Tineretului). Poate nu este lipsită de relevanță precizarea că Ion Iliescu și PF Teoctist se cunoșteau încă din a doua jumătate a anilor 1970, atunci când amândoi au îndeplinit funcții importante în capitala Moldovei: I. Iliescu fusese prim-secretar al comitetului județean PCR–Iași², iar Teoctist – mitropolit al Moldovei, având reședința la Iași. Începând din 1990, interesele ierarhiei ortodoxe au coincis (de mai multe ori) cu cele ale elitei politice postcomuniste. Această realitate s-a vădit în special în ceea ce privește raportarea la trecut, care s-a caracterizat printr-un fel de „politică a fricii” sau o „politică a uitării”³. Acest aspect s-a reflectat inclusiv în blocarea accesului la arhive, atât la arhivele publice, cât și la cele ale Bisericii. Acestea din urmă au avut un statut incert; în orice caz nu s-au supus unui control al Arhivelor Naționale sau, dacă el teoretic exista, nu a fost pus în practică. Mai mult, există mărturii, chiar ale unor clerici/călugări ortodocși, potrivit cărora unele documente din cadrul Arhivei

² Ion Iliescu, în volumul *Membrii CC al PCR 1945–1989. Dicționar*, coord. Florica Dobre, București, 2004, p. 322–323.

³ Alexandru Gussi, *La Roumanie face à son passé communiste. Mémoires et cultures politiques*, cap. III: *Le Front du Salut National: la politique de l'oubli*, Paris, 2011, p. 60; Cristian Vasile, *Coming to Terms with the Controversial Past of the Orthodox Church*, în *Justice, Memory and Redress in Romania. New Insights*, ed. Lavinia Stan, Lucian Turcescu, Cambridge, 2017, p. 235.

Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române (ASSBOR) au fost epurate imediat după revoluția din 22 decembrie 1989⁴. De altfel, și despre alte categorii de documente (cele întocmite de fosta Securitate pe numele unor prelați sau clerici) s-a afirmat că au fost distruse (inclusiv dosarul actualului patriarh, Daniel Ciobotea)⁵.

Cum am și sugerat, după 1989, ierarhia ortodoxă – cu câteva excepții salutare – a dat impresia că încurajează o politică istoriografică a fricii și a uitării. Concurența (simbolică, dar nu numai) pentru statutul de *Biserică națională*, comoditatea intelectuală, interesele patrimoniale și chiar protejarea unui confort biografic au fost doar câțiva dintre factorii care, probabil, au determinat o anumită continuitate a discursului istoriografic dezvoltat în perioada comunistă. După 1947–1948 componența Sfântului Sinod al BOR s-a modificat considerabil, iar mai mulți dintre noii arhieri au făcut compromisuri mai mari sau mai mici cu puterea politică. Unii dintre aceștia, care au ocupat poziții importante în Sinod și după 1990, și-au datorat ascensiunea spre înalte ranguri ecleziastice patriarhului Justinian Marina (1948–1977), care s-a acomodat cu guvernării comuniste încă din 1945⁶. După 1989, o consecință foarte vizibilă a acestei situații a fost aceea că multe arhive ecleziastice au fost practic închise de ierarhie, fără explicații convingătoare, și numai un număr infim de cercetători, privilegiați și prezentând garanții morale, au putut studia în ASSBOR.

S-a spus – oarecum stereotip, dar și cu o doză de adevăr – că apartenența la Biserica Ortodoxă a majorității românilor, ca și a altor balcanici căzuți sub dominație comunistă, a inhibat capacitatea de rezistență a indivizilor în fața abuzurilor statului, (și) din cauza relației de „simfonie” cu puterea politică, specifică tradiției religioase răsăritene. În ceea ce privește raporturile dintre Biserică și stat, a existat un tip special de „simfonie” sub comunism, fie că îl numim „asimetric”, dezechilibrat sau în alt fel. Vorbind despre cazul Bisericii Ortodoxe Bulgare, Carsten Riis a remarcat distincția cu care au operat comuniștii de la Sofia – din 1946 până în 1989 – între dimensiunea „națională” și cea religioasă a Bisericii de la sud de Dunăre⁷. Biserica a fost acceptată în sistemul politic (și în virtutea faptului că sub dominația otomană a prezervat identitatea națională), dar această „toleranță” a coexistat cu eforturile statului comunist de îngrădire a manifestărilor religioase, decurgând din asumarea ateismului de sorginte sovietică. Deși din această perspectivă ortodoxia este purtătoare a unei „ideologii suspecte”, confruntarea directă și decisivă între cele două entități, pe temeuri marxist-leniniste, a fost evitată.

Aceeași diferențiere a fost aplicată și de comuniștii de la București în raport cu BOR. Numai că despărțirea dintre stat și Biserică a fost chiar mai puțin evidentă;

⁴ Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, București, 2005, p. 271–272.

⁵ Cristina Iamandi, „Așa-zisul dosar distrus” al Mitropolitului Daniel, „o nouă provocare”, în „România liberă”, 3 septembrie 2007. <http://www.romanalibera.ro/exclusiv-rl/investigatii/asa-zisul-dosar-distrus-al-mitropolitului-daniel-o-noua-provocare-105115.html>, accesat la 19 ianuarie 2013.

⁶ Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist*, p. 270.

⁷ Carsten Riis, *Religion, Politics, and Historiography in Bulgaria*, New York, Boulder, Colorado, 2002, p. 103.

spre deosebire de legislația postbelică bulgară (Constituția și legea privitoare la cultele religioase), cea română nu a proclamat *explicit* separarea dintre Biserică și stat. Biserica era despărțită efectiv doar de școală, iar acest fapt s-a produs abia în 1952⁸, deci la patru ani distanță în comparație cu Bulgaria. De unde vin întârzierea și omisiunea? Suntem pe tărâmul ipotezelor. Numeroși cercetători au subliniat că ideea unei independențe „reciproce” – a statului față de Biserică și a Bisericii față de stat – este de sorginte occidentală, nefiind văzută drept ceva dezirabil în Rusia și în Europa de Est. În 1948, nici Biserica și nici statul comunist nu erau probabil pregătite pentru o astfel de independență, pentru o separare completă. Poate a fost vorba de rațiuni tactice – autoritățile comuniste doreau să evite slăbirea poziției noului patriarh procomunist, Justinian. Deci regimul a vrut să nu lase impresia că lovește brutal Biserica majoritară; pare că oficialitatea prosovietică a menajat sentimentele credincioșilor ortodocși, în timp ce pregătea inițiative politice majore precum naționalizarea, colectivizarea și suprimarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice (BGC). Prin urmare, avea nevoie de ajutorul BOR. Nicio separare formală nu s-a produs până în decembrie 1989, ceea ce i-a îndreptățit pe unii să afirme că, paradoxal, România comunistă a perpetuat un model al relațiilor stat-Biserică cristalizat încă din secolul al XIX-lea, specific Sud-Estului european. Moartea violentă a Bisericii Române Unite reprezintă o formă stranie de prozelitism de stat, de care a beneficiat Biserica Ortodoxă. Dincolo de complicitatea ierarhiei BOR, mai este important și faptul că odată cu dispariția structurilor instituționale greco-catolice se estompează și diverse forme de solidaritate, precum și o intensă comunicare cu Occidentul. Greco-catolicismul reapare în Cehoslovacia în contextul „Primăverii de la Praga” (după o interdicție similară de aproape două decenii), însă în România este constrâns la „catacombe” până la finele lui decembrie 1989. Renașterea BGC imediat după decembrie 1989 a însemnat pentru Biserica Ortodoxă pierderea a peste 200.000 de credincioși, care au revenit la vechea lor confesiune religioasă.

CADRUL CONSTITUȚIONAL ȘI JURIDIC DE FUNCȚIONARE A BISERICII

Prima Constituție a României postcomuniste a fost adoptată în decembrie 1991, fiind și astăzi în vigoare (în anul 2003 i-au fost aduse importante modificări, dar aceste schimbări nu au vizat relația stat-culte religioase). Din textul constituțional rezultă că România este un stat laic, neutru din punct de vedere confesional, care respectă pe deplin libertatea religioasă și nu acceptă discriminări de vreun fel. Ierarhia ortodoxă era încă prea compromisă și slăbită pentru a avea un cuvânt decisiv la nivel de lobby pe lângă clasa politică și în acest context trebuie înțeleasă nerecunoașterea statutului de „Biserică națională” pentru BOR. La art. 4 se stipulează că România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor ei, fără deosebire

⁸ *Constituțiile române. Texte, note, prezentare comparativă*, ed. Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, București, 1995.

de religie⁹. Dreptul la identitate este garantat prin art. 6: „Statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.”¹⁰ Măsurile acestea de protecție trebuie să fie conforme cu „princiipiile de egalitate și de nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români”. Cu toate acestea, o problemă sensibilă după 1989 a fost aceea a două minorități confesionale (greco-catolicii și neoprotestanții), care în marea lor majoritate sunt *etnici români* și nu aparțin *minorităților naționale*; aceste culte religioase au semnalat în mai multe rânduri discriminări, iar textul constituțional nu le-a susținut foarte mult cauza. De altfel, unele voci greco-catolice au atras atenția că identitatea lor – de minoritari din punct de vedere confesional, dar și de etnici români – nu a fost protejată prin legea fundamentală de eventuale abuzuri venite din partea statului sau a Bisericii Ortodoxe (care încă mai deținea foste cimitire, clădiri parohiale, biserici greco-catolice).

Aparent însă articolul 29 rezolva acest aspect prin precizarea că libertatea credințelor religioase nu poate fi îngădită sub nicio formă. „Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale. Libertatea conștiinței este garantată; ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc.”¹¹ Un impediment major a apărut însă atunci când revendicările greco-catolice au fost interpretate drept prozelitism sau instigare la intoleranță, invocându-se tocmai aceste prevederi constituționale, iar autoritățile locale și centrale nu au fost neutre, având tendința – și din rațiuni electorale – de a da dreptate Bisericii majoritare.

Chiar dacă parlamentarii care au elaborat proiectul de Constituție nu și-au însușit cerințele maxime ale ierarhiei BOR, școala a încetat să mai fie separată de Biserică. La art. 32 privind dreptul la învățătură se preciza, la alin. 7, că „statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În școlile de stat, învățământul religios este organizat și garantat prin lege” (prevederile s-au păstrat și în 2003). Imediat a fost introdusă și predarea disciplinei religie în școlile de stat. De fapt, mai ales în anii 1990, în numeroase școli exista un singur profesor de religie, de confesiune ortodoxă, care predă și elevilor de alte confesiuni (catolici, bapțiști) sau chiar de alte religii. În teorie, elevii minoritari puteau lipsi de la aceste cursuri de religie. Acești elevi urmau școli confesionale sau parohiale; de aici obțineau la final o adeverință de absolvire cu nota aferentă. Numai că au existat cazuri în care direcțiunea școlii și/sau profesorul de religie – nu doar ortodox, ci uneori și ortodoxist (deci „antisectar”) – au contestat calitatea educațională, morală, legală etc. a școlii „minoritare”. Au fost numeroase controverse atunci și de obicei opinia confesiunii majoritare s-a impus peste opțiunea dirigintelui: profesorul de religie, acceptat/salarizat de școala de stat, a acordat notele. Nu nota – aproape invariabil nota maximă – era în discuție, ci cine pune această notă¹² și, mai

⁹ *Constituția României*, București, 1994, p. 3.

¹⁰ *Ibidem*, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, p. 10–11.

¹² Cristian Vasile, *Cum se predă religia în școli*; <http://lapunkt.ro/2013/02/21/cum-se-preda-religia-in-scoli/>, accesat la 3 martie 2013.

ales, faptul că elevilor minoritari li se impunea un profesor de religie, spre nemulțumirea părinților acelor copii (neoprotestanți, de cele mai multe ori) care vedeau în astfel de gesturi o „convertire” simbolică la ortodoxie, pusă în practică cu ajutorul școlii *publice*. O altă sursă de tensiune a fost recitarea cântecelor religioase, a colindelor – unii profesori de religie, ortodocși, au dorit să elimine/limiteze cântările percepute ca neoprotestante (admise de profesorii de muzică, mai permisivi).

Potrivit unor comentatori ai Constituției, statul ar fi separat de Biserică; preotul ortodox din diaspora Ioan Dură nu împărtășește această idee, dar deplânge faptul că: „Însuși cuvântul «religie» nu apare în Constituția României. Or, chiar și în Constituția Franței cuvântul «religie» este folosit de două ori. (...) Așadar, până și Constituția republicii «laice» (art. 2) a Franței are cuvântul *religie*, în timp ce Constituția României, care nu prevede o „republică laică” și ai cărei autori – fie și majoritatea acestora – se mai și închină prin biserici, nu-l conține. Nu-i mai puțin adevărat că avem de-a face cu o miopie laicizantă a acelor ce acum se definesc ca liber cugetători.”¹³ Constituția nu prevede separarea Bisericii de stat (ceea ce este un câștig, din perspectiva părintelui Dură), dar ar fost dezirabil – din perspectivă ortodoxă – ca salarizarea preoților să fie integrală, iar nu de aproximativ 60%.

Constituția nu pomenește nimic despre un organism guvernamental esențial în raporturile stat-Biserică: Secretariatul de Stat pentru Culte (SSC). Oarecum straniu pentru mulți intelectuali publici, BOR a preferat să nu solicite după decembrie 1989 desființarea Departamentului Cultelor – instituție percepută de mulți drept una represivă în raport cu Bisericile din România. Ierarhia ortodoxă nu a agreat nici măcar contopirea departamentului cu Ministerul Culturii, condus în 1990 de un intelectual de prestigiu, filosof al religiilor, Andrei Pleșu. Departamentul și-a schimbat doar denumirea (inițial *Ministerul Cultelor*, apoi SSC). În bună măsură a fost vorba și de o continuitate la nivel de personal. În schimb, s-a instituit un fel de regulă nescrisă, aceea că titularul SSC trebuie să fie de confesiune ortodoxă sau foarte apropiat (și agreat) de Patriarhia Română. Abia la finele anului 2000, SSC – aflat anterior în coordonarea prim-ministrului – a fost integrat în cadrul Ministerului Culturii (care avea să-și schimbe titulatura în *Ministerului Culturii și Cultelor*). Se revenea cumva la un model de dinainte de perioada comunistă (atunci când exista *Ministerul Instrucțiunii și Cultelor* sau *Ministerul Cultelor și Artelor*); se părea că acest design instituțional – cu ministrul Culturii având un cuvânt decisiv în numirea secretarului de stat și în coordonarea SSC – se va statornici. Însă după alegerile prezidențiale din decembrie 2009 s-a format o nouă coaliție parlamentară și guvernamentală, iar titularul ministerului a devenit un etnic maghiar, Hunor Kelemen, de confesiune *catolică*¹⁴; ar fi fost o premieră pentru România postcomunistă ca ministrul Cultelor să nu fie *ortodox*. La intervențiile inclusiv ale ierarhiei ortodoxe și ale unui lobby naționalist, ministerul a fost din nou divizat, fără vreo justificare administrativă sau funcțională, ci doar de natură etnic-confesională. SSC

¹³ Ioan Dură, *Revizuirea Constituției României, o necesitate imperioasă. Insuficiențe ale actualei Constituții din perspectivă creștină ortodoxă*, Bruxelles, 1999, p. 9.

¹⁴ *Despre Kelemen Hunor*; <http://www.ziare.com/kelemen-hunor/biografie>, accesat la 24 februarie 2013.

(cu un titular ortodox – profesorul de teologie Adrian Lemeni, agreat de Patriarhie) a fost separat de minister și trecut din nou în coordonarea premierului. BOR se temea probabil că – în cazul în care Kelemen va coordona și domeniul cultelor – nu va mai primi alocări de fonduri în același quantum și că politicile religioase nu vor mai fi caracterizate de o discriminare pozitivă față de cultul majoritar.

POZIȚIA BISERICII ÎN PROBLEME SENSIBILE (AVORT, HOMOSEXUALITATE, PROSTITUȚIE, JUSTIȚIE DE TRANZIȚIE)

Ierarhia BOR a fost mult mai puțin vocală în anii 1990 în chestiunea combaterii avorturilor; prin urmare, în general nu a încercat să influențeze decisiv oamenii politici într-o anumită direcție. Din cauza legislației care interzicea întreruperea de sarcină – adoptată în 1966 sub regimul lui Ceaușescu – aproximativ 10.000 de femei și-au pierdut viața. Practic, abolirea legilor antiavort nu a întâmpinat vreo opoziție serioasă. Cu totul alta a fost situația în cazul dezincriminării homosexualității – măsură legislativă impusă și de aderarea la instituțiile europene. Articolul 200 din Codul penal – adoptat în 1968 și aflat în vigoare mult timp după 1989 – stipula că „relațiile sexuale între persoanele de același sex se pedepsesc cu închisoare de la unu la 5 ani”¹⁵. În 1996 i s-a adăugat o modificare: pedeapsa se aplica dacă relațiile sexuale erau „săvârșite în public sau dacă au produs scandal public” – precizare considerată total insuficientă și neclară de către organizațiile pentru apărarea drepturilor omului. Subiectul era foarte sensibil. Ierarhia ortodoxă, susținută de un intens lobby format din asociații creștine, a reușit să blocheze modificarea legii în Parlament. A fost un prilej pentru unii intelectuali critici de a trece în revistă atitudinile radicale ale BOR – care aparent blocau ireversibil integrarea europeană și modernizarea țării – și a o califica drept „antidemocratică”; în paralel, istorici și jurnaliști descopereau apropierea din anii 1930 a multor clerici și călugări ortodocși (inclusiv a patriarhului Teoctist) de Mișcarea Legionară – organizație fascistă interbelică. Cunoscutul disident anticomunist din anii 1980 Gabriel Andreescu a criticat dur atitudinea ierarhiei BOR, remarcând faptul că: „În adresările sale făcute parlamentarilor, BOR invocă deseori, ca amenințare, capacitatea sa de a influența electoratul. Când, pe 13 septembrie 2000, Sinodul [Sfântul Sinod al BOR] a lansat un apel împotriva dezincriminării homosexualității, el a invocat cu nedisimulată satisfacție, repetat, milioanele de «creștini ortodocși (...) care au mandatat prin votul lor parlamentarii României». Și a concluzionat: «legiuitorii (...) să aibă auzul așintit asupra trebuințelor românilor (...) care merg în toamna asta la urnele de vot».”¹⁶ Până la urmă, și în contextul unor presiuni externe, homosexualitatea a încetat să mai fie incriminată.

Mai mult succes a avut Biserica în cazul celor câteva tentative de a dezincrimina prostituția. Prin urmare, practicarea prostituției a rămas mult timp, formal, aspru sancționată penal; totuși, în mai multe rânduri, poliția s-a declarat neputincioasă în

¹⁵ *Codul penal al Republicii Socialiste România*, București, 1968, p. 95.

¹⁶ Gabriel Andreescu, *Extremismul de dreapta în România*, Cluj, 2003, p. 39.

a combate fenomenul, iar în ultimii ani cadrul legal și informal de aplicare a pedepselor a fost relaxat. În anul 2008 ierarhia ortodoxă își motiva astfel opoziția: legalizarea sexului comercial ar afecta iremediabil „valorile morale și spirituale ale poporului român, fiind o concepție fără legătură cu tradiția creștină, cu moravurile românilor și cu demnitatea ființei umane; pe lângă caracterul ei antiuman, aduce aminte de sclavie și nu contribuie la sănătatea populației; dimpotrivă, favorizează apariția unor boli, în special a SIDA”. Prin urmare, pentru a nu submina unitatea și demnitatea familiei, în 2008 Sfântul Sinod i-a chemat pe membrii Parlamentului României „să nu uite că sunt exponenții voinței alegătorilor, care, în marea lor majoritate, se declară împotriva legalizării prostituției”¹⁷. BOR nu a explicat niciodată în mod convingător cum va ajuta efectiv femeile care cad victimă prostituției și nici de ce într-o Românie mult mai atașată de valorile creștine și mai patriarhală, cea de dinainte de comunism, de dinainte de 1948, prostituția era legalizată, iar răspândirea bolilor venerice – controlată poate mai eficient prin verificări medicale periodice. La numai un an distanță, în septembrie 2009, într-un raport bine documentat, Comisia Prezidențială pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice sugera că: „Legalizarea sexului comercial (nu și a intermediarilor de servicii sexuale) ar fi o posibilitate de control a bolilor cu transmitere sexuală. Impunerea unei astfel de măsuri în absența unei analize bazate pe experiența altor state și în funcție de particularitățile României ar putea genera totuși efecte nedorite. Înființarea de servicii și centre de specialitate prin intermediul cărora femeile care practică sexul comercial să poată beneficia, pe lângă serviciile de asistență (medicală, socială, psihologică), și de prezervative oferite gratis ar ameliora însă situația acestora.”¹⁸ În 2011 doar o infimă minoritate a parlamentarilor a votat o nouă inițiativă de dezincriminare a sexului comercial; blocarea acestor inițiative legislative a reflectat poate cel mai bine influența importantă a Bisericii Ortodoxe în viața politică și în societatea românească.

Un alt domeniu în care BOR a reușit să își impună normele și standardele – de această dată de-a dreptul discutabile din punct de vedere etic – a fost cel al categoriilor de persoane publice care intră sub incidența verificării efectuate de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), organism sub control parlamentar, instrument al *justiției de tranziție* (*transitional justice*)¹⁹. CNSAS a fost înființat în 1999 ca organism de verificare a integrității morale (în cazul oamenilor politici și al unor categorii diverse de funcționari publici), cu

¹⁷ Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române se pronunță ferm împotriva legalizării prostituției; http://basilica.deveu.com/ro/stiri/sfantul_sinod_al_bisericii_ortodoxe_romane_se_prununta_ferm_impotriva_legalizarii_prostitutiei.html, accesat la 4 martie 2013.

¹⁸ *Riscuri și inechități sociale în România*, Raport al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice; http://cparsd.presidency.ro/upload/CPARSD_raport_extins.pdf, p. 249, accesat la 4 martie 2013.

¹⁹ Pentru definierea conceptului și, totodată, a unei noi subdiscipline academice, vezi *Transitional Justice in Eastern Europe and the Former Soviet Union: Reckoning with the Communist Past*, ed. Lavinia Stan, London, New York, 2009.

puterea de a se pronunța asupra colaborării cu Securitatea ca poliție politică. În anul 2008 diverși prelați au făcut mai multe demersuri pe lângă parlamentari pentru a favoriza Biserica. Concret, ca urmare a legăturilor puternice în lumea politică, practic în toate partidele, poate cu excepția UDMR, ierarhia ortodoxă a subminat procesul de reformă morală, prin insistența cu care a susținut exceptarea ierarhilor ortodocși de la verificarea efectuată de CNSAS. Previzibil, chiar mulți ani după 2008, ierarhia Bisericii Ortodoxe nu a folosit posibilitatea de a cere ea însăși verificarea trecutului prelaților săi și nu a luat măsuri punitive contra celor dovedite că au cooperat cu poliția secretă.

Prin urmare, se poate constata încă o dată că Sfântul Sinod al BOR s-a bucurat de o mare autoritate asupra a numeroși oameni politici, fie ei din Parlament, guvern, fie din rândul autorităților locale. Rând pe rând, politicieni de diverse orientări politice au ajuns să îi recunoască influența și să caute să se asocieze cu ierarhia ortodoxă. Primul președinte al României postcomuniste și liderul recunoscut al Partidului Social Democrat²⁰, Ion Iliescu, a fost un om al contradicțiilor. Jurnaliștii și istoricii au descoperit recent documente din care rezultă că în anii 1960 și 1970 se manifesta retoric, în sens ateist, mai radical chiar decât dictatorul Nicolae Ceaușescu²¹. Pe de o parte, Iliescu avea un trecut comunist, în care s-a vădit acțiunea lui de reprimare a simbolurilor religioase în spiritul ateismului științific de inspirație sovietică; pe de altă parte, după 1989 a încercat să instrumenteze BOR și a sfârșit (spre finele mandatului din 1996) prin a acorda ierarhiei ortodoxe un important spațiu de manevră, inclusiv prin cooptarea unor clerici și călugări în partid și în Parlament (părintele Simeon Tatu, de exemplu). Mai mult, deși a declarat că se consideră „liber cugetător”, în campanii electorale Iliescu și-a făcut cruce chiar în interiorul bisericii, a sărutat icoane, a participat la pelerinaje ortodoxe etc. – toate aceste manifestări fiind intens mediatizate de televiziuni, posturi de radio și presa scrisă. Aceasta este doar una dintre marile anomalii din viața politică românească. Partidul Social Democrat – sub diversele sale denumiri de după 1990 – nu și-a asumat o orientare care să prevadă o radicală despărțire a Bisericii de stat și o neimplicare a clerului în politică; contrastul cu partidele occidentale din aceeași familie politică a fost evident.

Dimpotrivă, partidul social-democrat a părut că se implică fățiș de partea BOR împotriva cultelor neoprotestante, calificate de unii ortodocși radicali drept „secte” care încurajează „prozelitismul”. Preotul Ioan Dură remarcă în 1999 „cum PDSR-ul abia așteaptă alegerile [din 2000], iată că, în iunie 1999, în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei de la Strasbourg, vicepreședintele acestuia, dl Adrian Năstase (...) pleda pentru interzicerea prozelitismului religios”. Or, aceasta

²⁰ După 22 decembrie 1989 PSD a purtat diverse denumiri: Frontul Salvării Naționale, Frontul Democrat al Salvării Naționale, Partidul Democrației Sociale din România.

²¹ Lavinia Betea, *Cum l-a promovat Ceaușescu pe cel care avea să-i devină călău*, în „Adevărul”, 24 octombrie 2012; http://adevarul.ro/cultura/istorie/cum-l-a-promovat-ceausescu-sa-i-devina-calau-1_50ae97dc7c42d5a6639e41f2/index.html, accesat la 4 martie 2013.

fusese una dintre cerințele BOR cu ocazia dezbaterilor privitoare la modificarea Constituției, din 1991, ca la art. 29 din legea fundamentală să se adauge prevederea „prozelitismul religios este interzis”, după modelul legii fundamentale a Greciei, cu motivația că este un mijloc de învrăjbitare confesională și de dezagregare a unității și a spiritualității poporului român²².

Paradoxal, intelectuali mai degrabă apropiați de forțele de centru-dreapta au pus în discuție separarea Bisericii de stat. Pe lângă calitatea sa de document moral și politic, *Raportul final* din decembrie 2006 al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România (CPADCR²³) era, implicit, și un manifest care pleda pentru separarea la nivel simbolic a Bisericii de stat (măcar din punct de vedere istoriografic), prin afirmațiile tranșante referitoare la cultele religioase (la colaborarea unor conducători ecleziastici cu regimul comunist) și la cei trei patriarhi ortodocși din intervalul 1948–1989. Vizat era și patriarhul Teoctist, care a asistat în Parlament la asumarea de către șeful statului a *Raportului final*. Această delimitare simbolică era asimilabilă mai degrabă zonei de centru stânga-stânga (adeptă a laicității, a despărțirii religiei de stat). Dar noua stângă intelectuală (puternic radicalizată) a păstrat tăcerea în legătură cu această chestiune, deși dezbaterile în jurul temei au fost altminteri intense (poate cele mai aprinse), ierarhia ortodoxă contestând vehement *Raportul final*; stânga intelectuală a preferat și ea să atace violent *Raportul final*, deși pe alte considerente²⁴.

CHESTIUNEA PROCLAMĂRII UNEI BISERICI NAȚIONALE

Începând din decembrie 1989, partidele de centru-dreapta (inclusiv Partidul Național Țărănesc-Creștin Democrat – PNȚCD) au avut mari probleme de comunicare cu ierarhia ortodoxă. Sunt mai multe cauze care au generat această situație. Liderul partidului între 1989 și 1995 a fost Corneliu Coposu (originar din Transilvania, de confesiune *greco-catolică*), care a schimbat numele formațiunii, din Partidul Național Țărănesc (care în perioada interbelică era mai degrabă un partid de centru-stânga) în PNȚCD și a determinat aderarea la Internaționala Creștin-Democrată. Principal partid de guvernare în intervalul 1996–2000, PNȚCD încă avea membri influenți care erau laici greco-catolici și susțineau retrocedarea parțială – prin lege – a lăcașurilor de cult foste greco-catolice trecute de stat, în 1948, în folosința Bisericii Ortodoxe. Pe de altă parte, după 1996 justiția a fost încurajată să delibereze fără influențe guvernamentale și, astfel, câteva instanțe de judecată au decis retrocedarea unor biserici către Biserica Română Unită, cum s-a întâmplat și la Cluj-Napoca, în 1998, cu catedrala „Schimbarea la Față”. Arhiepiscopul ortodox

²² Ioan Dură, *op. cit.*, p. 22–23.

²³ Comisie instituită de Administrația prezidențială în aprilie 2006 cu scopul de a redacta un document sintetic convingător prin care să poată fi condamnat regimul comunist din România.

²⁴ Cristian Vasile, *O cronică amar-analitică a României postdecembriste*, în „Apostrof”, 2011, nr. 10.

al Clujului, Bartolomeu Anania, a reacționat violent și a amenințat partidele că va milita pentru implicarea politică a BOR dacă elita parlamentară și autoritățile guvernamentale nu vor ține seama de interesele, inclusiv patrimoniale, ale ortodoxiei. Era mai mult un instrument de presiune în special la adresa PNȚCD și a tribunalelor care judecau cereri greco-catolice de restituire a proprietăților ecleziastice confiscate abuziv după 1948. Partidul creștin-democrat și partenerii săi de coaliție de până în decembrie 2000 au eșuat în încercarea de a își apropia Sfântul Sinod al BOR, inclusiv pentru că au ezitat să acorde Bisericii majoritare statutul de „Biserică națională”. A existat un proiect de lege privind regimul cultelor religioase care conținea această prevedere, dar parlamentarii coaliției de centru-dreapta nu l-au mai susținut în legislativ. Reacționând la tergiversarea asumării proiectului de lege, în septembrie 1999 patriarhul Teoctist a refuzat să mai participe la slujba de sfințire a bisericii din satul natal al președintelui PNȚCD, Ion Diaconescu (atunci ziarele au titrat ironic: „Teoctist a intrat în grevă!”²⁵). Pe lângă aceste elemente obiective, au mai existat și factori subiectivi care au împiedicat succesul PNȚCD, ca partid creștin-democrat care să se bucure de sprijinul, chiar difuz, al Bisericii Ortodoxe. Dificultatea construirii creștin-democrației într-o țară majoritar ortodoxă derivă și din înțelesul denumirii de „creștin” sau de „creștin-democrat”, care este diferit în est în comparație cu vestul Europei²⁶. Deși în România atât confesiunea ortodoxă, cât și cea greco-catolică au avut un rol în formarea ideologiei creștin-democrate, principalul partid care și-a asumat această doctrină se zbate să supraviețuiască.

Cel de-al treilea președinte al României, Traian Băsescu (decembrie 2004 – decembrie 2014) părea să nu aibă o relație calmă cu ierarhia ortodoxă. În calitate de primar al capitalei (și lider *de facto* al opoziției între 2000 și 2004) s-a opus cu fermitate amplasării catedralei ortodoxe în Parcul Carol, ceea ce ar fi însemnat – pentru mai mulți bucureșteni și activiști civici – sacrificarea unui important monument de artă (dincolo de semnificația lui din perioada comunistă) și a numeroase spații verzi (soluție agreată atât de Patriarhia Română, cât și de guvernul social-democrat al lui Adrian Năstase). Numeroase cercuri ortodoxe s-au mobilizat împotriva primarului general, devenit între timp candidatul partidelor de centru-dreapta la alegerile prezidențiale din noiembrie–decembrie 2004. În urma unei confruntări dramatice, Traian Băsescu a câștigat totuși, la limită, cursa pentru Palatul Cotroceni. Cu toate relațiile precedente tensionate, la investirea sa ca președinte, în Parlament, Băsescu a ținut să sărute mâna patriarhului Teoctist²⁷ (gest unic și simbolic, pe care Ion Iliescu nu l-a făcut niciodată); a fost și un semn de împăcare cu ierarhia ortodoxă.

Deși în legislația românească nu se stipulează că BOR ar fi „Biserică națională” sau „Biserică de stat”, politicienii i-au recunoscut implicit acest statut.

²⁵ *Prea Fericitul Patriarh Teoctist a refuzat să participe la sfințirea bisericii din satul lui Ion Diaconescu*, în „Adevărul”, 13 septembrie 1999, p. 1.

²⁶ Zsolt Enyedi, *Creștin democrația*, în *Doctrine politice. Concepte universale și realități românești*, ed. Alina Mungiu Pippidi, Iași, 1998, p. 162.

²⁷ Cristian Pîrvulescu, *Un președinte pravoslavnic*, în „România Liberă”, 2 octombrie 2007.

Faptul că președintele țării primește *de facto* binecuvântarea doar de la patriarh și îi sărută mâna (deși la învestire au asistat mai mulți lideri ai cultelor religioase) este cât se poate de relevant pentru raporturile dintre stat și culte. În plus și pe plan extern se transmite un anumit mesaj despre Biserica dominantă atunci când, de exemplu, Ministerul Afacerilor Externe și guvernul acceptă ca un singur cult religios (cel ortodox) să sfințească sediile unor consulate generale ale României (cum s-a întâmplat la 2 iunie 2009 cu cel de la Istanbul – sfințit chiar de patriarhul Daniel²⁸, succesorul PF Teoctist începând din 30 septembrie 2007). În plus, administrația centrală de la București a lăsat impresia că susține (financiar) doar demersul BOR de a-și deschide la Bruxelles o reprezentanță pe lângă instituțiile europene.

IMPLICAREA BISERICII ÎN POLITICĂ

A devenit un fapt obișnuit ca programele de guvernare să conțină referiri consistente la relația noului executiv cu Bisericile din România și în special cu BOR. Programul de guvernare pentru intervalul 2009–2012 al mării coaliții stângadreața prevedea: „Susținerea prezenței și a rolului Bisericii în societate, pornind de la principiul recunoașterii contribuției Bisericii la binele comun al societății”, iar la capitolul *Direcții de acțiune* anunța: „Promovarea unui parteneriat activ între stat și culte prin crearea unor centre de asistență socială, încurajând astfel misiunea socială a bisericilor și a celorlalte culte”. Până aici nu era vorba despre vreo discriminare, continuarea însă reflectă preferința coaliției de guvernare pentru colaborarea exclusivă cu BOR: în cadrul „Diplomației culturale și publice” se va pune în aplicare consolidarea parteneriatelor Ministerului Afacerilor Externe cu Patriarhia Română. La capitolul 28 despre *Cultură și culte*, la rubrica „Obiective de guvernare” figura la punctul 7: „Dezvoltarea parteneriatului între stat și culte în domeniile social, cultural, educațional și susținerea relației de respect și cooperare între culte în beneficiul întregii societăți”²⁹.

Guvernul precedent, condus de Călin Popescu-Tăriceanu (președinte al Partidului Național Liberal, premier de confesiune catolică), semnase la 2 octombrie 2007 chiar un parteneriat cu patriarhul Daniel, numit „protocol de cooperare în domeniul incluziunii sociale”³⁰. Prim-ministrul și-a motivat acțiunea prin faptul că „există servicii de asistență socială dezvoltate de structuri ale mitropoliilor, episcopiilor împreună cu comunități locale din mai multe județe” și că astfel se va întări „mecanismul național de promovare a incluziunii sociale în comunitățile locale”³¹.

²⁸ 5 ani de patriarhat ai Preafericitului părinte Daniel. *Continuitate și înnoire*, București, 2012, p. 268.

²⁹ <http://www.cdep.ro/pdfs/guv200912/ProgramGuvernare.pdf>, accesat la 4 martie 2013.

³⁰ http://www.gov.ro/primul-ministru-calin-popescu-tariceanu-si-prea-fericitul-parinte-patriarh-daniel-au-semnat-astazi-la-palatul-victoria-protocolul-de-cooperare-in__11a66496.html, 02.10.2007, accesat la 4 martie 2013.

³¹ *Ibidem*.

Rămânerea totală a Bisericii Ortodoxe în afara bătaiiilor politice a fost un deziderat, aproape niciodată atins, chiar dacă Sfântul Sinod a decis în urmă cu câțiva ani să nu mai permită clericilor să participe la alegerile parlamentare. Este interesant de notat că în 2004 Sfântul Sinod al BOR a decis să interzică clericilor să mai candideze în alegerile locale sau generale, tocmai la inițiativa arhiepiscopului Bartolomeu, cel care cu șase ani înainte amenința cu implicarea preoțimii ortodoxe în politică. Peste patru ani, această măsură a fost amendată, în sensul că Sinodul permite preoților să candideze, dar doar în alegerile locale și doar ca independenți, nu din partea unor formațiuni politice. De obicei, în preajma alegerilor generale, începând cu 1996, Sfântul Sinod a dat un comunicat în care a proclamat neutralitatea și echidistanța Bisericii Ortodoxe față de competitorii politici pentru Parlament și președinție.

Nici respectabili teologi ortodocși nu neagă faptul că BOR a avut și are un discurs etnocentric. Probabil și acest tip de naționalism ecleziastic stă la originea tăcerii ierarhiei în privința Partidului România Mare (PRM), partid cu discurs radical, socotit de mulți politologi drept xenofob, care a invocat mereu Biserica Ortodoxă în sprijinul său și a apelat la retorica creștină³². Biserica a ezitat să se delimiteze de liderii unor formațiuni politice ultranaționaliste, precum Corneliu Vadim Tudor, președintele PRM. Mai mult chiar, mitropolitul Ardealului, IPS Laurențiu, a decorat cu o înaltă distincție ecleziastică un lider politic la fel de controversat precum George Becali³³.

Un reputat teolog ortodox precum Teodor Baconschi – fost ambasador al României la Vatican – a remarcat faptul că, după 1965, BOR s-a refugiat în protocronism³⁴ – un curent cultural ideologic care propaga ideea că românii au fost la originea a numeroase inovații și descoperiri științifice și tehnice. În anii 1980, Corneliu Vadim Tudor era colaboratorul revistei protocroniste „Săptămâna”, iar după 1990 a continuat această linie ideologică la publicația „România Mare” (din care avea să se nască și partidul omonim), la care au colaborat și câțiva clerici ortodocși. Cu toate acestea, nu se poate spune că Biserica, în ansamblu, a susținut acest partid. Mai degrabă, BOR a evitat să sprijine explicit un anumit partid.

Înainte de 1944 o proporție însemnată – deși nu majoritară – a clerului ortodox a susținut mișcări de extremă dreapta³⁵. Mitropolitul Bartolomeu a fost un simpatizant al Mișcării Legionare – formațiune politică de inspirație fascistă. De altfel, chiar patriarhul Teoctist a admis cu puțin timp înainte de a muri că a simpatizat cu această mișcare³⁶. Prin urmare, nu este de mirare că Nae Ionescu, carismatic profesor de filosofie a religiei și mentor al „tinerei generații” din anii 1930, dar și ideolog al Mișcării Legionare, este invocat în cheie pozitivă și deseori

³² George Voicu, *Zei cei răi. Cultura conspirației în România postcomunistă*, Iași, 2000, p. 84.

³³ Marius Vasileanu, *În căutarea duminicii. Sacru și profan în epoca foiletonistică*, Pitești, 2008, p. 51.

³⁴ Teodor Baconschi, „Ortodoxismul politic”: pericol sau fantasmă?, în *Doctrină politică*, ed. Alina Mungiu Pippidi, p. 171–172.

³⁵ Mirel Bănică, *Biserica Ortodoxă Română: stat și societate în anii '30*, Iași, 2007.

³⁶ Boris Buzilă, *Un patriarh în oglinda vremii sale*, Iași, 2009, p. 23–24.

necritic chiar în publicații ecleziastice oficiale. Evocarea este unilaterală, cu accent doar asupra meritelor sale didactice și culturale. „Nae Ionescu a înțeles ce înseamnă a fi răsăritean”, se spune într-o revistă a BOR³⁷. La prima vedere nu atât ierarhia Bisericii, cât laicii și cronicarii ortodocși l-au elogiat și l-au luat ca model. Dar după toate indiciile, arhieriei ortodocși au tolerat și au aprobat tacit o astfel de reabilitare necritică; de altfel, multe articole pro-Nae Ionescu au apărut în cotidianul oficial „Ziarul Lumina”. Pentru Nae Ionescu – care a fost și un teoretician al națiunii – un element esențial al națiunii era confesiunea religioasă³⁸; potrivit lui, a fi român înseamnă a fi ortodox.

Mai mulți critici ai Bisericii, în special din zona organizațiilor nonguvernamentale, au reproșat ierarhiei că este preocupată mai puțin de construcția ortodoxă interioară și de mesajul creștin universal, în schimb preferă identificarea cu statul-națiune, precum și revendicarea egoistă, doar pentru sine, a titlului de „Biserică națională” sau de Biserică unică românească (în pofida textelor constituționale și juridice interbelice). Chiar teologi ortodocși și intelectuali publici apropiați de Biserică au admis că BOR „a trebuit să înfrunte ispita etnocentrismului mesianic”³⁹.

SURSELE DE FINANȚARE A BISERICII

Există mai multe surse de finanțare a BOR. Cheltuielile pentru întreținerea Bisericii și desfășurarea activităților sunt acoperite și din veniturile proprii, rezultate în urma unor operațiuni economice scutite de taxe. În al doilea rând, Biserica impune contribuții din partea credincioșilor ortodocși pentru susținerea activităților pe care le desfășoară. Statul a încurajat atât sprijinul acordat de cetățeni BOR prin deduceri din impozitul pe venit, cât și prin sponsorizările către culte. În legea cultelor din 2006 se precizează că „statul sprijină, la cerere, prin contribuții, în raport cu numărul credincioșilor cetățeni români și cu nevoile reale de subzistență și activitate, salarizarea personalului clerical și neclerical aparținând cultelor recunoscute. Statul sprijină cu contribuții în cuantum mai mare salarizarea personalului de cult al unităților de cult cu venituri reduse, în condițiile stabilite prin lege”⁴⁰. În fapt, această prevedere a favorizat BOR, Biserica cu numărul cel mai mare de credincioși declarați. În legea sus amintită se mai prevedea: „Culte recunoscute pot beneficia, la cerere, de sprijin material din partea statului, pentru cheltuielile privind funcționarea unităților de cult, pentru reparații și construcții noi, în raport cu numărul credincioșilor, conform ultimului recensământ, și cu nevoile reale.” Aceasta a fost practica și în perioada 1990 și 2006. Statul mai sprijină activitatea cultelor recunoscute și în calitate de furnizori de servicii sociale.

³⁷ <http://ziarullumina.ro/opinii/ce-trebuie-sa-cauti-la-un-ganditor-ca-nae-ionescu>, accesat la 4 martie 2013.

³⁸ Alina Mungiu-Pippidi, *Naționalismul, politica etnică și național-comunismul*, în *Doctrină politică*, ed. Alina Mungiu-Pippidi, p. 118.

³⁹ Teodor Baconsky, *op. cit.*, p. 170.

⁴⁰ Legea nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor; <http://www.culte.gov.ro/detaliu-legislatie/vrs/IDleg/18>, accesat la 4 martie 2013.

Biserica Ortodoxă este percepută – mai ales în cercuri secularizate ale societății civile și ale presei (satirice și de investigație) – ca o instituție bogată. Această imagine s-a accentuat odată cu întronizarea patriarhului Daniel la 30 septembrie 2007. Prea Fericitul Daniel a fost numit în mod ironic „patriarhul-manager” sau „Chief Executive Officer (CEO) al Bisericii”. În realitate situația este mult mai diversificată: există atât parohii bogate, cu credincioși mai înstăriți (în special în marile centre urbane), cât și parohii sărace mai ales în satele și orașele mai mici părăsite masiv de enoriași (mulți dintre ei plecați/emigrați în Europa Occidentală, în căutare de lucru). Atât restituirea către Biserică a unor proprietăți imobiliare, funciare, forestiere, cât și faptul că prelații au la dispoziție limuzine (și nu mașini obișnuite fabricate în România) au lăsat impresia în unele cercuri laice că Biserica este o „fabrică de bani”. Această senzație a fost sporită de faptul că ierarhia BOR a depus eforturi considerabile de lobby în 2006 pentru a fi exceptată de la controlul Agenției Naționale de Integritate, agenție de stat care verifică modul în care înalți funcționari de stat și-au dobândit veniturile. Patriarhul și episcopii Bisericii Ortodoxe sunt asimilați demnitarilor (patriarhul având un salariu comparabil cu cel al președintelui României). În schimb, un preot tânăr, debutant, beneficiază de un salariu relativ redus, mult sub salariul mediu net pe economie. Salariile preoților sunt achitate în proporție de aproximativ 60% de către stat și sunt comparabile cu cele ale cadrelor didactice. Cu toate acestea, preoția este o profesie relativ bine căutată. Este o practică larg răspândită ca pentru servicii religioase precum nunți, botezuri și sfințiri de case preotul ortodox – atunci când eliberează totuși o chitanță fiscală – să perceapă în realitate o sumă substanțial mai mare decât cea oficială. Pe de altă parte, chiar și în marile orașe au existat cazuri de preoți care au părăsit parohii bine situate pentru a pleca în străinătate în căutarea unei vieți mai bune.

La începutul anilor 1990, mai mult laicii ortodocși s-au preocupat de înființarea unor spitale (de dimensiuni reduse) și a unor unități de îngrijire a bolnavilor. Ierarhia ortodoxă avea să se implice mai târziu. Mai ales în timpul păstoririi patriarhului Teoctist (1990–2007), BOR era percepută ca foarte rezervată, ca foarte puțin dornică să aloce fonduri pentru nevoi sociale (spitale, aziluri, școli). După septembrie 2007 această percepție s-a mai schimbat, dar nu fundamental. Prima unitate spitalicească cu paturi a BOR – Spitalul „Providența” din Iași – a fost deschis la sfârșitul anului 2008, cuprinzând inițial doar 43 de locuri. Prea Fericitul Daniel a inițiat un parteneriat cu statul care include și pregătirea clerului pentru a învăța să acceseze fonduri de la instituțiile europene pentru finanțarea acțiunilor social-filantropice.

INFLUENȚA ÎN VIAȚA SOCIALĂ ȘI POLITICĂ

Influența de care s-a bucurat patriarhul Teoctist a fost considerabilă, datorită abilității pe care a știut să o folosească spre deschideri către diverse formațiuni politice și segmente sociale. Având o imagine șifonată, deteriorată în rândurile opoziției

liberale și anticomuniste, fiind perceput ca „omul lui Ion Iliescu”, fostul comunist ateu care a și susținut reinstalarea lui la Palatul Patriarhal, patriarhul Teoctist a deschis în timp punți de legătură și către Casa Regală a României, lucru care s-a vădit în 1992, cu ocazia primei vizite a regelui Mihai I. Astfel, alternanța la putere din noiembrie 1996, când foștii comuniști ai lui I. Iliescu au pierdut guvernarea, nu l-a afectat în vreun fel. Ba dimpotrivă, noua putere i-a căutat susținerea, cu prețul unor importante concesii – inclusiv prin numirea la conducerea Secretariatului de Stat pentru Culte a unui personaj controversat, foarte apropiat de curentul ortodoxist, care a scandalizat pe mulți prin declarații de genul: „opțiunea ierarhilor greco-catolici de a alege rezistența anticomunistă intrând în pușcăria a însemnat de fapt părăsirea turmei.”⁴¹ În anul 2005, atunci când un important cotidian din București a realizat mai multe topuri, patriarhul Teoctist – numit și „politicianul lui Dumnezeu” – s-a situat pe locul 3 în topul influenței (după președintele Traian Băsescu și guvernatorul Băncii Naționale) și pe locul 10 în topul averilor. Semnificativ pentru influența patriarhului este faptul că prima vizită a lui Radu Vasile, abia investit prim-ministru în 1998, a fost la Patriarhie, pentru o întâlnire protocolară cu Teoctist. Atât Radu Vasile, cât și un alt premier, Călin Popescu-Tăriceanu (între 2004 și 2008), au evitat să-și afirme în public identitatea catolică. Mai mult, în ianuarie 1999, premierul Radu Vasile a apelat la un episcop ortodox (Prea Sfințitul Ioan Selejan) pentru a participa la negocierile cu minerii protestatari, înarmați, care se îndreptau spre București după ce trecuseră de barajele forțelor de ordine (jandarmerie și poliție); discuțiile s-au purtat într-o veche mănăstire ortodoxă, la Cozia. Prelatul ortodox a fost numit „episcopul păcii de la Cozia”.

În anii 1990, posturile naționale de radio și de televiziune (TVR) au dedicat mai multe transmisii în direct de la predicile ținute în catedralele ortodoxe cu ocazia celor mai importante sărbători religioase. A existat (și există) pe postul TVR1 o emisiune specială, intitulată „Universul credinței”, care între altele difuza și mediatiza pastoralele prelaților ortodocși. În anii 2000 aceste transmisiuni au continuat, însă Biserica Ortodoxă și-a creat și propriul trust de presă („Basilica”), care include un post de radio și unul de televiziune („TV Trinitas”)⁴². Îndelung comentată a fost Pastorală de Paști (aprilie 2012) a mitropolitului Ardealului, IPS Laurențiu Streza, în care dezvolta o critică „fără precedent”, cum au sugerat mulți, la adresa societății și a modului de viață îndepărtat de modelul creștin; IPS Laurențiu deplângea faptul că: „Familia creștină suferă, ca și societatea, de o profundă criză, divorțul și adulterul fiind acum moda la care toată lumea se raportează”, dar și că mass media promovează desfrânarea. Unii comentatori – citați de agenția națională de presă – au remarcat în mod acid că și mitropolitul Laurențiu Streza este o parte a problemei, reamintind faptul că morala însăși a prelaților ortodocși este îndoielnică,

⁴¹ *Apud* Dorin Tudoran, *Teologie, teleologie și obscurantism*, în „Voxpublica”, 8 septembrie 2010; <http://voxpública.realitatea.net/politica-societate/teologie-teleologie-si-obscurantism-51714.html>, accesat la 15 mai 2017.

⁴² Pentru detalii, vezi website-ul oficial al trustului de presă ecleziastic: www.basilica.ro.

de aici ideea că trebuie să existe o autoritate morală a celui care pronunță verdicte etice radicale⁴³.

Dacă au existat tentative de „modernizare” la nivelul organizării clerului ortodox, acestea s-au vădit mai ales din 2007–2008 în ceea ce privește asocierea preoților în sindicate. Această formă de organizare a venit și din dorința de transparență, de limitare a unor eventuale abuzuri ale ierarhilor (mitropoliți, arhiepiscopi și episcopi), în contextul în care în unele centre eparhiale era de notorietate faptul că anumite parohii se obțin prin stimulente financiare, fiind repartizate arbitrar, nu neapărat în funcție de calitățile pastorale, spirituale și misionare ale preotului candidat. Pe scurt, la dorința de a fi reprezentați mai bine în fața capilor BOR s-a adăugat criza de autoritate de la vârful Bisericii (disputa acerbă pentru succesiunea patriarhului Teoctist, decedat la 30 iulie 2007), care a încurajat inițiativele de asociere în cuprinsul mai multor mitropolii. Invocând *autonomia Bisericii* și faptul că sindicatul are obiective total incompatibile cu slujirea sacramentală, ierarhia ecleziastică a contestat în instanță recunoașterea unor astfel de sindicate și a câștigat la recurs. Un asemenea caz s-a petrecut la Craiova, în cadrul Mitropoliei Olteniei, unde câteva zeci de preoți au solicitat înființarea unui sindicat al clericilor, intitulat „Păstorul cel Bun”. Prima instanță a admis cererea, respingând obiecțiile Mitropoliei. Însă la recurs preoții pro-sindicaliști au pierdut. În fața acestei situații s-au adresat Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). În decembrie 2012, Curtea de la Strasbourg le-a dat dreptate clericilor sindicaliști; probabil a contat foarte mult și faptul că salariile preoților sunt achitate în proporție majoritară (peste 60%) de la bugetul de stat, clericii fiind asimilați funcționarilor (având, prin urmare, dreptul de asociere în sindicate). Însă după aproape cinci ani de lupte și hărțuiri în sânul Mitropoliei Olteniei, această victorie juridică a fost *à la Pyrrhus*: între timp, Sfântul Sinod și mitropolia – potrivit unor surse – au reușit în mare măsură dezbinarea preoților și amăgirea unora cu funcții, dovedindu-se o dată în plus cât de vulnerabili sunt membrii clerului inferior care sfidează autoritatea ierarhului. Mai mult, la 9 iulie 2013, CEDO a revenit asupra deciziei inițiale și a anulat condamnarea statului român pentru încălcarea drepturilor sindicatului clerical⁴⁴.

În general, în mediul urban, precum și la sate preotul este o autoritate respectată atât în probleme morale, cât și social-politice. În iulie 2012, după unele informații, mai ales în mediul rural, populația credincioasă s-a mobilizat la votul pentru referendum, fiind îndemnată de către preoți, care au pledat pentru prezența la urne în cazul demiterii președintelui Traian Băsescu; pentru șeful statului era

⁴³ *Mitropolitul Ardealului și alți trei profesori universitari, la Comisia de Etică a Universității din Sibiu*, știre AGERPRES, 14 ianuarie 2016; <https://www.agerpres.ro/social/2016/01/14/mitropolitul-ardealului-si-alti-trei-profesori-universitari-la-comisia-de-etica-a-universitatii-din-sibiu-10-28-46>, accesat la 15 mai 2017.

⁴⁴ Hotărârea CEDO în cauza Sindicatul „Păstorul cel Bun” împotriva României; „Monitorul oficial”, pt. I, 26 ianuarie 2014, nr. 15; vezi și http://www.dreptonline.ro/stiri/detalii_stire.php?id_stire=6998, accesat la 15 mai 2017.

esențială o prezență la vot scăzută, sub 50%, pentru a putea să își păstreze mandatul. Impopularitatea sa era notorie și singura salvare era invalidarea referendumului pe motiv de lipsă de cvorum. Pe de altă parte, dincolo de acest respect față de clerul ortodox (mai degrabă difuz, în special la oraș), una dintre cele mai populare vorbe de duh românești este și astăzi: „să faci ce spune popa, nu ce face popa!”⁴⁵ Nominal, salariile clericilor, chiar ale celor din marile orașe, nu depășesc cu mult salariul mediu pe economie. Numai că majoritatea lor își completează aceste venituri cu alte sume, neimpozitate, câștigate de pe urma diverselor servicii religioase, a botezurilor, nunțiilor etc. Presa a relatat cu lux de amănunte cazul unor preoți care participă la sfințirea diverselor obiecte ale unor enoriași înstăriți, de la autovehicul la distilerii și videochat erotic⁴⁶.

Slujbele religioase, liturghia și predica, dincolo de unele elemente arhaice, sunt în general înțelese de majoritatea credincioșilor. Evident, există și confuzii care țin de o incultură religioasă (credincioși care cred că *Sfântul* Mina este *Sfânta Mina*). Există și credincioși ortodocși care nu folosesc limba română la slujbă (câteva zeci de mii) și ei provin din cuprinsul Episcopiei Ortodoxe Sârbe de Timișoara și din rândurile enoriașilor Bisericii Creștine Ruse de rit vechi. Legea cultelor din 2006 prevede la art. 16: „Culte recunoscute pot folosi, în desfășurarea activităților lor, orice limbă consideră de cuviință”, dar „Evidența financiar-contabilă se va ține și în limba română.”

Viața de parohie pare mult mai intensă în mediul rural și în orașele mici, unde participarea la slujbe cuprinde o bună parte din numărul total al enoriașilor. Există un contrast foarte mare între cei 85,9% din totalul populației care s-au declarat „creștin-ortodocși” și cei care participă efectiv la liturghia de duminică, la viața parohiei în general. Cu toate acestea, participarea la pelerinaje este impresionantă – an de an aproximativ 100.000 de mii de oameni iau parte la Iași (Mitropolia Moldovei) la hramul Sfintei cuvioase Parascheva. După 1989 a crescut semnificativ numărul persoanelor care țin post înaintea unor sărbători importante, astfel încât multe magazine, inclusiv supermarketurile, au fost nevoite să se adapteze și să introducă standuri cu „produse de post”. Pe stradă și în mijloacele de transport în comun multe persoane își fac semnul crucii atunci când trec prin fața unei biserici.

Centrele parohiale desfășoară și activități caritabile, precum împărțirea unor ajutoare persoanelor cu posibilități materiale reduse (obiecte de îmbrăcăminte, hrană caldă etc.), dar de multe ori aceste acțiuni se pot derula datorită donațiilor unor firme, nu apelând la fondurile proprii ale parohiei. Un proiect social filantropic important – de care beneficiază mai multe parohii – îl reprezintă Programul „Masa bucuriei”, desfășurat în parteneriat cu un însemnat lanț de magazine de tip „cash

⁴⁵ Vezi opinia unui psiholog și specialist în științe politice, Ion Cosmovici, „*Fă ce zice popa, nu ce face popa*”, www.ioncosmovici.ro, 15 septembrie 2015, accesat la 14 mai 2014.

⁴⁶ Astfel de sfințiri controversate au fost reflectate și în principalele jurnale de știri ale televiziunilor; vezi ProTV: http://stirileprotv.ro/lbin/video_embed.php?media_id=60606427§ion=2&video_section_id=’, accesat la 12 mai 2017.

and carry” și care constă în donarea săptămânală de bunuri alimentare și igienico-sanitare pentru centrele sociale (valoarea bunurilor donate în 2011 a fost de cca 655.000 de euro).

După 1989 catehizarea copiilor și tineretului, inclusiv reintroducerea orelor de religie în școlile publice au constituit o prioritate pentru BOR⁴⁷. Disciplina religie a început să fie predată în școlile publice, mai ales la ciclul gimnazial, încă din primii ani de după 1989. Religia a pătruns în licee ceva mai târziu. În anul școlar 2011–2012, la nivelul întregii țări, predau disciplina religie 7.690 de profesori, funcționau 30 de seminarii teologice, opt licee teologice ortodoxe și o școală de cântăreți bisericești⁴⁸. Rugăciunea se face, de obicei, doar la orele de religie, dar la începutul anului școlar în numeroase școli publice sunt chemați preoți să binecuvânteze clasele de elevi. Există relativ puține școli și licee *private* ortodoxe; în covârșitoare majoritate este vorba despre seminarii teologice finanțate în mare parte de stat. În majoritate, liceele ortodoxe înființate după 1990 s-au dezvoltat din structuri liceale deja existente, de stat, având diferite profiluri.

În toamna 2012 – mai ales datorită Asociației Secular-Umaniste din România – s-a relansat discuția publică privind oportunitatea predării religiei în școli; de fapt, era pusă în dezbatere mai ales modalitatea de înscriere a elevilor la orele de religie. O problemă deloc de neglijat este următoarea: ce se întâmplă în practică cu copiii/adolescenții care nu doresc să urmeze cursurile de religie? Mai ales că această materie nu este – de cele mai multe ori – plasată la prima sau la ultima oră a elevului. Unde vor merge acei elevi? Cum vor petrece acea oră? Controversele au fost reluate recent odată cu propunerea de plan cadru pentru învățământul primar. Predarea religiei în școli și introducerea icoanelor ortodoxe în sălile de clasă au generat numeroase controverse. Părinții elevilor catolici au insistat să fie instalate și statuete catolice cu Prea Sfânta Fecioară Maria etc., iar asociațiile seculare au atras atenția asupra discriminării la care sunt supuși elevii ateï și/sau agnostici.

Reforma comunistă a educației din 1948 – pe lângă interzicerea școlilor confesionale din sistemul preuniversitar – a reprezentat o grea lovitură pentru învățământul teologic superior prin suprimarea mai multor academii teologice și prin ghetozarea celor două facultăți de teologie (din București și Sibiu); cea de la București a fost desprinsă de universitate. După 1989 avea să fie reintegrată în structura Universității din București, transformându-se din Institut Teologic de grad universitar în Facultate de Teologie.

RELAȚIILE CU CELELALTE CULTE ȘI BISERICI

Poate cele mai tensionate relații ale BOR au fost cele cu greco-catolicii, din cauza litigiilor patrimoniale, a disputei pentru statutul de *Biserică națională* (în perioada interbelică și BGC era socotită, prin Constituție, Biserică românească).

⁴⁷ Iuliana Conovici, *op. cit.*, vol. II, Cluj-Napoca, 2010, p. 588.

⁴⁸ <http://www.culte.gov.ro/biserica-ortodoxa-romana>, accesat la 5 martie 2013.

Or, după 1989 BOR a trecut cu vederea acest aspect sau a susținut că, din cauza numărului mic de credincioși, BGC nu ar mai fi îndreptățită să reclame acest titlu. Ierarhia BOR a evitat din răspuțeri să se ajungă în instanță, exercitând în acest sens presiuni asupra Ministerului Justiției și asupra judecătorilor. De-a lungul secolului XX, BOR a pierdut sute de mii de credincioși, care s-au convertit la confesiuni neoprotestante (baptism, pentecostalism, adventism, Creștini după Evanghelie etc.). Chiar teologi ortodocși aparent respectabili s-au referit în anii 1990 – depreciativ și jignitor – la „prozelitismul sectar”⁴⁹ atunci când au descris acțiunea pastorală a cultelor neoprotestante (evangelice), deși acestea erau Biserici recunoscute oficial. De fapt, BOR nu a admis niciodată că poate exista o „piață liberă” a credinței. Nu există o clasificare oficială care să împartă cultele religioase în „tradiționale” și nontradiționale. În schimb, art. 5 din Legea cultelor din 2006 face o distincție între „structurile religioase cu personalitate juridică” (cultele și asociațiile religioase) și structurile fără personalitate juridică (grupările religioase). Însă puține solicitări de oficializare au rămas nesoluționate, rămânând la stadiul de grupări; chiar și Martorii lui Iehova au primit statut de cult religios recunoscut oficial.

Probabil, dintre Bisericile ortodoxe din fostul bloc sovietic și din Europa de Est, BOR a făcut pașii cei mai importanți pentru o apropiere de Vatican în primul deceniu postcomunist. După 1996, mai ales, atât intelectuali publici apropiați de ortodoxie, cât și factori politici ai noii guvernări au insistat pentru îmbunătățirea raporturilor cu Sfântul Scaun, care să se concretizeze într-o vizită oficială a papei. Dar, după toate indiciile, BOR a pus mai multe condiții, între care cea mai importantă a fost aceea ca papa Ioan Paul al II-lea să nu viziteze Blajul, centrul greco-catolicismului din România⁵⁰. De asemenea, în timpul vizitei pontificale autoritățile au renunțat la ideea de a organiza o expoziție la Cotroceni (sediul Președinției României) dedicată monseniorului Vladimir Ghika, fost ortodox, dintr-o familie princiară, convertit la catolicism⁵¹ (probabil pentru a menaja sensibilitățile ortodoxe).

Relațiile dintre Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol și BOR au fost foarte apropiate și s-au concretizat prin numeroase vizite în România ale patriarhului Bartolomeu: prima în 1993, când a vizitat și Transilvania. O altă vizită a intervenit în octombrie 1999, la câteva luni de la vizita papei și în cadrul ei patriarhul ecumenic a fost decorat cu cel mai înalt ordin al României⁵². În contrast cu aceste excelente raporturi ecleziastice bilaterale, relațiile cu Patriarhia Moscovei și a Întregii Rusii au fost în general tensionate. Unul dintre principalele motive de

⁴⁹ Radu Preda, *Biserica în stat. O invitație la dezbatere*, București, 1999, p. 140.

⁵⁰ *Православная церковь после коммунизма*, în „Pro et contra”, 17, 2013, nr. 5, p. 62. Vezi și regretele exprimate retrospectiv de către unii episcopi greco-catolici; *Papa Francisc invită la Blaj, centrul greco-catolicismului din România*, în „Capital”, 11 mai 2017; <http://www.capital.ro/download?id=240151>, accesat la 15 mai 2017.

⁵¹ La 17 mai 1999 se împlinesc 45 de ani de la moartea în detenție a mons. Vladimir Ghika, iar presa catolică a evocat în mod consistent acest moment; <http://vladimirghika.vladimir-ghika.ro/index.php/2015/09/>, accesat la 15 mai 2017.

⁵² <http://www.patriarhia.ro/ro/patriarhul/mesaj226oct11.html>, accesat la 5 martie 2013.

dispută a fost „reactivarea”, în 1992, de către BOR a Mitropoliei Basarabiei, aflată pe teritoriul Republicii Moldova, care abia își proclamase independența; în fapt, episcopul Petru de Bălți a anunțat atunci crearea unei Mitropolii independente a Basarabiei – separată de Patriarhia Rusă – și i-a cerut patriarhului Teoctist recunoașterea⁵³. În decembrie 1995 BOR a recunoscut noua structură, iar ce a urmat a fost un război al declarațiilor între Patriarhia Română și Patriarhia Rusă. Guvernele Moldovei nu au recunoscut Mitropolia dependentă de Patriarhia Română. Tensiunile au reizbucnit în 2002, atunci când Republica Moldova a fost nevoită de CEDO și Consiliul Europei să recunoască noua structură ecleziastică. Sfântul Sinod al BOR a trecut în Statutul de organizare și funcționare – recunoscut oficial de guvern în ianuarie 2008⁵⁴ – o structură a mitropoliilor sale, incluzând-o și pe cea a Basarabiei, cu Episcopia Ortodoxă Română a Dubăsarilor și a toată Transnistria (cu precizarea că aceasta din urmă este „fosta Misiune Ortodoxă Română din Transnistria”⁵⁵). Această pretenție de succesiune a centrului episcopal nu a avut menirea de a îmbunătăți relațiile BOR cu Bisericele ortodoxe din Ucraina și cu Patriarhia Moscovei, căci *Misiunea Ortodoxă Română din Transnistria* a apărut în contextul războiului antisovietic purtat de România în răsărit între 1941 și 1944; mitropolitul de Transnistria cu sediul la Odesa, IPS Visarion Puiu, a fost condamnat în 1946 alături de alți demnitari ai regimului Antonescu acuzați de persecutarea evreilor⁵⁶.

Relațiile dintre ortodocși și musulmani în zonele cu populație mahomedană însemnată (turci și tătari) din Dobrogea nu au cunoscut tensiuni semnificative. Cu ocazia inundațiilor din septembrie 2005 din zona Constanța, Arhiepiscopia ortodoxă a Tomisului și Muftiatul cultului musulman au cooperat strâns pentru ajutorarea sinistraților, organizând acțiuni comune umanitare⁵⁷. Nu la fel de dornice de cooperare cu necreștinii și neortodocșii s-au arătat unele asociații ortodoxe radicale. Politologul Gabriel Andreescu remarca la finele anilor 1990 că „Un model-tip al naționalismului ortodox asumat de către BOR îl oferă publicația *Icoana din adânc*, lunar «de atitudine creștin-ortodoxă, teologie, cultură și artă». În numărul din noiembrie 1997, revista lunară promova un memoriu care condamna: «acordarea de drepturi cetățenești necondiționate imigranților (pe care îi numește «deșeurii sociale ale Asiei, Africii și Americii»).»⁵⁸ Încă de la începutul anilor 1990, cercuri ortodoxe radicale au militat pentru înăsprirea legislației privitoare la blasfemie care să sancționeze dur jignirea sentimentelor religioase ale credincioșilor.

⁵³ Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Religie și politică în România postcomunistă*, București, 2010, p. 118.

⁵⁴ „Monitorul oficial”, pt. I, 22 ianuarie 2008, nr. 50.

⁵⁵ *5 ani de patriarhat ai Preafericitului părinte Daniel*, p. 20.

⁵⁶ *Raport final* al Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România, ed. Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, Iași, 2005, p. 325.

⁵⁷ <http://www.crestinortodox.ro/stiri/comunicate/crestinii-musulmanii-impreuna-pentru-ajutorarea-semenilor-73720.html>, accesat la 5 martie 2013.

⁵⁸ Gabriel Andreescu, *Relații internaționale și ortodoxie în estul și sud-estul Europei*, în „Studii internaționale”, nr. 4; http://studint.ong.ro/no4_ro.htm, accesat la 22 februarie 2013.

Totuși, discuțiile în jurul incriminării penale a blasfemiei au atins cea mai mare intensitate în toamna anului 2006 și la începutul lui 2007 în timpul dezbaterilor pe marginea proiectului de lege privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor. Pe de altă parte, în plan internațional continuau controversele privind publicarea de către ziarul danez „Jyllands-Posten”, la 30 septembrie 2005, a unor caricaturi considerate de comunitatea musulmană ca jignitoare la adresa profetului Mahomed. În acest context, în toamna lui 2006, comunitatea musulmană a propus ca în proiectul de lege a cultelor, la art. 13, să se prevadă sancțiuni pentru „ofensă adusă religiei”, ceea ce a îngreunat adoptarea legii⁵⁹. Textul suna astfel: „În România sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de defăimare și învrăjpire religioasă, precum și ofensa publică adusă simbolurilor religioase.” În cele din urmă, atât BOR, cât și Parlamentul au agreat această variantă de text, în pofida protestelor din presă și din mediul online⁶⁰.

A fost un nou prilej pentru organizațiile seculariste de a ataca autoritățile, dar și BOR, socotită „antimodernistă”; în acest context au prins rădăcini asociații precum Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, au apărut website-uri seculariste precum humanism.ro etc. Ierarhia BOR nu a fost atacată doar de comentatori seculariști, ci și de persoane din mediul academic care și-au asumat inclusiv o identitate creștin-ortodoxă. De exemplu, Mihaela Miroiu – profesoară de filosofie și științe politice, preocupată de dimensiunea feminină a existenței –, care în 2006 se întreba ultragiată: „Cine se opune ca *nașterea să nu mai fie tratată în relație cu păcatul* sau ca doar mamele să fie tratate ca păcătoase? Cine se întreabă de ce la botez fiul meu este arătat la altar, iar fiica mea, nu? Cine se întreabă de ce nu se cere consimțământul explicit și al mirilor, de ce, în loc ca slujba de cununie să consfințească o uniune duhovnicească între doi oameni care se leagă în fața lui Dumnezeu să se prețuiască, respecte, iubească, sprijine, consfințește uniunea între capul căruia i se datorează ascultare (bărbatul) și trupul căruia i se datorează iubire (femeia)?”⁶¹ Cu câțiva ani în urmă începuseră să apară lucrări în periodice academice al căror scop era de a analiza și evidenția sursele subordonării femeii de către bărbați în practica religioasă ortodoxă⁶².

*

În final, câteva remarci conclusive. Încă de la începutul anilor 1990, de când se efectuează sondaje de opinie în legătură cu încrederea în instituțiile statului și în personalitățile politice, Biserica s-a bucurat de o apreciere care a oscilat între 80%

⁵⁹ Marius Vasileanu, *op. cit.*, p. 56.

⁶⁰ <http://forum.computergames.ro/105-religie-credinta-agnosticism-ateism/229266-noul-proiect-de-lege-privind-libertatea-religioasa-si-regimul-cultelor.html>, accesat la 5 martie 2013.

⁶¹ Mihaela Miroiu, *Neprețuitele femei. Publicistică feministă*, Iași, 2006, p. 55.

⁶² Emil Moise, *Interpretarea Bibliei, sursă a discriminărilor în practica religioasă. O analiză de gen a trei dintre practicile religioase creștine din România*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, 2003, nr. 6. http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_6/emilmoise-articol.htm, accesat la 5 martie 2013.

și 90%. Seculariștii au contestat aceste procentaje, sugerând că ele nu exprimă încrederea în structurile instituționale ale Bisericii, ci credința în Dumnezeu. Începutul anului 2013 a marcat însă o scădere sensibilă a încrederii în Biserică (care de cele mai multe ori este identificată cu BOR), la doar 66%⁶³. Spre deosebire de predecesorul său Teoctist, patriarhul Daniel se clasează pe o poziție sensibil inferioară în raport cu alte personalități publice. Sunt mai multe cauze posibile: lipsa de carismă a patriarhului Daniel, văzut ca un om rece; lupta pentru succesiunea lui Teoctist din lunile iulie–septembrie 2007 a rupt în două tabere Biserica, fapt cu consecințe vizibile asupra coerenței și credibilității. S-au mai adăugat și anchete ale presei legate de averea Bisericii și corupția de la vârful ierarhiei. Uneori, aceste anchete au fost continuate chiar de către procurori, ca în cazul arhiepiscopului Teodosie de la Constanța.

Cu toate acestea, în comparație cu Bisericile ortodoxe din Balcani (Bulgaria și Serbia/fosta Iugoslavie, de exemplu), BOR și-a păstrat o coerență mai mare după căderea regimurilor comuniste, care a prevenit schisma post-1989 (cum a fost cazul de la sud de Dunăre). În plus, dincolo de tentația filetismului, a etnocentrismului și protocronismului, în comparație cu alte Biserici ortodoxe, ierarhia BOR a sprijinit oficial aderarea la UE și a reușit să prevină o radicalizare a clerului și enoriașilor care risca să conducă la o dezbinare ireversibilă a vieții religioase din România. Pe de altă parte, integrarea în sistemul de valori european, occidental, intrarea în contact cu o lume a postmodernității, eliberată de prejudecăți și de atașamentul la vechile tradiții religioase, morale (permisivă cu parteneriatele civile, chiar cu căsătoriile între persoanele de același sex etc.), a marcat o rețrănșare a Bisericii Ortodoxe, chiar un fel de reconciliere pe temeiul identității creștine cu unele culte neoprotestante/evangelice, vădită în cadrul Coaliției pentru Familie, organizație care a strâns în 2016 milioane de semnături pentru declanșarea unui controversat referendum pe tema interzicerii prin constituție a căsătoriei între persoane de același sex.

SOME HISTORICAL REFLECTIONS REGARDING THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH IN POST-COMMUNISM: FROM THE FALL OF DICTATORSHIP UNTIL THE ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Abstract

The aim of this paper is to shed more light over the recent past of the Romanian Orthodox Church focusing consistently on the burden represented by a certain type of Church and state relations established after 1945–1948 in the context of the communist takeover in post-war Romania. The sad facet of the Church-state relationship was the collaboration of prominent church leaders with the communist political police, the *Securitate*, and the Communist Party. After the

⁶³ <http://m.hotnews.ro/stire/14226636>, accesat la 6 martie 2013.

fall of communist dictatorship, the Orthodox Church hierarchy contributed to what I call the „politics of fear” by calling for archival documents to remain under lock instead of being made available to historians.

After examining carefully the historical context which preceded 1989 and establishing the constitutional and juridical framework, I tried to analyze especially the Orthodox hierarchy’s attitude regarding controversial issues such as: abortion, homosexuality, prostitution, coming to terms with the past, and transitional justice. Its position was sometimes crucial in such issues considering that the Romanian Orthodox Church commands the allegiance of over 80 percent of the population. As a consequence, the political parties were very careful to deal tactfully with the Church preeminently for electoral reasons.

The paper also tackled other complicated topics such as the Church’s attitude towards radical political parties, mainly the far-right Fascist Legionary Movement (the *Iron Guard*). Before Romania turned communist a significant number of Orthodox clergy supported the extreme-right. Therefore, it is no surprise that an ideologue of the Legionary Movement was mentioned even after 1989 in official church publications as a positive hero of inter-war Romania.

Keywords: Orthodox Church; Church-state relationship; national church; post-communism; transitional justice; religion; Romania